

บทปริทัศน์

ปัญหาความยากจนและการปฏิวัติของชาวไร่ชาวนา : วิเคราะห์ปัญหาของสังคมไทย

หนังสือ *The Moral Economy of the Peasant : Rebellion and Resistance in Southeast Asia* โดย James Scott ได้เสนอแนวความคิดและทฤษฎีที่น่าสนใจและสำคัญๆ หลายประการ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์และพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาของสังคม โดยเฉพาะสังคมชนบท Scott ได้สรุปประเด็นที่สำคัญๆ ไว้สี่ประการด้วยกันคือ

ประการแรก เขาได้ชี้ให้เห็นว่าโดยทั่วไปเกษตรกรที่เป็นชาวไร่และชาวนาในเอเชียอาคเนย์ให้ความสำคัญเกี่ยวกับหลักประกันในชีวิตมากที่สุด (Subsistence Ethic) ซึ่งหมายความถึงความมั่นใจในการประทังชีวิตให้อยู่รอดจากวันหนึ่งไปอีกรวันหนึ่ง Scott เห็นว่าสภาพของความยากจนขั้นแค้นไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะผลักดันให้ชาวชนบทเกิดความไม่พอใจอย่างรุนแรงต่อระบบสังคมจนถึงต้องลุกขึ้นปฏิวัติเพื่อสลายระบบของสังคมนั้นๆ เขากลับเห็นว่า ปัญหาของความอยู่รอดและหลักประกันเพื่อความมั่นคงของชีวิตเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดที่จะทำให้ชาวนาเกิดความรู้สึกที่กำลังถูกเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งแน่นอนที่สุด ชาวนาจะต้องหาหนทางทุกวิถีทางเพื่อแก้ไขสภาพของความเสียเปรียบดังกล่าวนี้

การมองปัญหาเกษตรกรของ Scott ดังกล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมของเกษตรกรในลักษณะที่เป็นผู้นิยมการดำเนินชีวิตตามแบบเดิม การไม่เสี่ยงรวมถึงการไม่ทดลองใช้เมล็ดพันธุ์พืชใหม่ๆ หรือการปลูกพืชชนิดใหม่ หรือใช้กรรมวิธีใหม่ในการเพาะปลูก สาเหตุสำคัญที่เกษตรกรไม่นิยมการเสี่ยงก็เพราะการยึดมั่นต่อหลักประกันชีวิตนั่นเอง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลักประกันนั้นจะเป็นหลักประกันระดับพื้นฐานก็ตาม เกษตรกรก็ยังยึดถือเป็นหลัก แทนที่จะเสี่ยงเพื่อผลประโยชน์ ซึ่งอาจจะส่งผลให้มากกว่าหลายเท่า

ก็ได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดก็คือชาวนาไทยมักจะปลูกข้าวให้เพียงพอสำหรับบริโภคภายในครอบครัว ก่อนที่จะทดลองปลูกพืชพันธุ์ชนิดอื่น ๆ

ประการที่สอง ซึ่งสืบเนื่องมาจากประการแรกก็คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาของความไม่เป็นธรรมและความไม่เป็นธรรมของเกษตรกร แนวความคิดเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมมีความหมายครอบคลุมถึงการขูดรีดหรือการเอารัดเอาเปรียบในสังคม (exploitation) Scott อธิบายต่อไปว่าเมื่อความต้องการที่สำคัญที่สุดของเกษตรกรคือหลักประกันของการอยู่รอด เกษตรกรจะเห็นความเป็นธรรมหรือการขูดรีดในอีกรูปแบบหนึ่ง เกษตรกรจะสนใจว่าระบบสังคมมีสถาบันประเภทใดบ้างที่จะอำนวยความสะดวกหลักประกันเพื่อการอยู่รอด ระบบสังคมใดที่ไม่สามารถหรือมีความสามารถน้อยในการอำนวยความสะดวกหลักประกันดังกล่าว เกษตรกรจะมีความรู้สึกอย่างรุนแรงว่าสังคมนั้น ๆ ไม่เป็นธรรม และเขากำลังถูกขูดรีดจากระบบ ในเรื่องนี้ Scott ได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่า ในระบบ Hacienda ของฟิลิปปินส์ตอนปลาย ค.ศ. 1800 นั้น ชาวไร่ชาวนาที่ไม่มีที่ดินแต่อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของ เจ้าของ ต้องทำงานอย่างหนักโดยได้รับค่าตอบแทนที่ต่ำ อย่างไรก็ตาม Patron หรือผู้อุปถัมภ์ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดิน จะช่วยเหลือและจุนเจือชาวไร่ชาวนาในยามที่ได้รับผลผลิตไม่ดีโดยยอมให้ชาวไร่ชาวนากู้หนี้ยืมสิน การอุปถัมภ์ในรูปแบบเช่นนี้เป็นไปในลักษณะที่สืบทอดเนื่องกันมาหลายชั่วคน และเป็น การอุปถัมภ์ในเรื่องที่ไม่ใช่ปัจจัยทางเศรษฐกิจอย่างเดียว กล่าวคือผู้อุปถัมภ์อาจจะเป็น godfather ให้กับบุตรหลานของชาวไร่ชาวนา เป็นเจ้าภาพในพิธีที่สำคัญ ๆ ความสัมพันธ์แบบนี้ผู้ที่ได้รับการอุปถัมภ์ไม่มีความรู้สึกที่ตัวเองถูกเอารัดเอาเปรียบ แม้ว่าสภาพทางเศรษฐกิจและการดำรงชีพของเขาจะต้อยกว่ามากเมื่อเปรียบเทียบกับสภาพของผู้อุปถัมภ์ และโอกาสที่เกษตรกรในระบบนี้จะเปลี่ยนฐานะทางเศรษฐกิจก็มีน้อยมากหรือเกือบไม่มีเลย แต่เกษตรกรเหล่านี้ก็มีความสุขสบาย เพราะเขามีความมั่นใจในความสามารถที่จะอยู่รอด Scott เชื่อว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบของการอุปถัมภ์นี้ มีส่วนช่วยลดปัญหาความขัดแย้งของชนชั้นในสังคมชนบท เพราะระบบอุปถัมภ์เป็นสถาบันหนึ่งที่ช่วยให้หลักประกันของการอยู่รอดแก่เกษตรกร นอกจากนี้ระบบ

อุปถัมภ์ให้ความสำคัญต่อค่านิยมในเรื่องของการมีความกตัญญูรู้คุณ (Reciprocity) และ หนี้บุญคุณ (Obligation) ในกรอบของค่านิยมดังกล่าวชาวอเมริกันจะรู้สึกได้ว่า ถูกเอารัดเอาเปรียบตราบโหดที่ผู้อุปถัมภ์ยังปฏิบัติหน้าที่ตามความปรารถนาของทั้งสองฝ่าย ก็คือผู้อุปถัมภ์และผู้ถูกอุปถัมภ์

ประการที่สาม Scott ชี้ให้เห็นว่า ชาวชนบทหรือเกษตรกรจะมีการเปลี่ยนแปลงของสภาพชีวิตอย่างมากต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรเพื่อยังชีพ Subsistence มาเป็นการเกษตรเพื่อการค้า ในเอเชียอาคเนย์พัฒนาการในแนวนั้น สืบเนื่องมาจากการขยายอำนาจทางการเมืองของประเทศทางตะวันตก การล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ อย่างเช่นในประเทศพม่า และเวียดนาม รัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสได้มีการพัฒนาการจัดตั้งระบบจัดเก็บภาษีจากราษฎรในอาณานิคมให้รัดกุมและเข้มงวดขึ้นตามลำดับ มีการลงโทษผู้ที่หลีกเลี่ยงการเสียภาษีหรือค่าเช่าที่ดินอย่างเด็ดขาด

การเปลี่ยนแปลงจากระบบการเกษตรเพื่อยังชีพมาเป็นระบบเกษตรเพื่อการค้าดังกล่าวได้เปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์ของสังคมในชนบท โดยการโยกชนบทให้เข้ากับระบบตลาดทุนนิยม การเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ส่งผลที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งให้กับเกษตรกรคือการหมดสภาพของหลักประกันพื้นฐานเพื่อการอยู่รอด ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับเจ้านายหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นแบบเดิม ถูกเปลี่ยนมาเป็นรูปแบบใหม่เป็นกันเองและเป็นไปตามสัญญา (impersonal and contractual)

การเกษตรเพื่อการค้าทำให้เกษตรกรต้องพึ่งตลาดการค้าและเงินทุน สาเหตุเพราะมีการเพิ่มจำนวนประชากรทำให้จำนวนที่ดินที่ว่างเปล่าน้อยลง และการผลิตต้องใช้ปุ๋ย หรือเครื่องจักรกลและปัจจัยอื่นๆ ที่ต้องมีการลงทุนเกี่ยวกับการเงินมากขึ้น ในการพัฒนาสังคมของชนบทดังกล่าว ประชาชนในชนบทจะมีสภาพความเป็นอยู่ที่ด้อยลงทุกที ทั้งนี้เพราะนอกจากเกษตรกรจะขาดหลักประกันเพื่อยังชีพแล้ว ยังต้องมีต้นทุนในการผลิตเพิ่มขึ้นอีกด้วย ซ้ำยังต้องประสบกับสภาพที่มที่ดินทำกินน้อยลง และยังมีภาระใน

การเสียหายหรือค่าเช่าที่ดินในอัตราที่เพิ่มขึ้น แต่ผลผลิตของชาวไร่ชาวนาถูกกำหนดโดยตลาดที่ชาวนาเองไม่สามารถจะควบคุมได้ ปีใดที่ราคาหรือความต้องการของตลาดไม่เกื้อหนุนพื้นที่อากาศไม่เอื้ออำนวย ชาวไร่ชาวนาจะได้รับความเดือดร้อนมาก ความยากจนและหนี้สินจะมีมากขึ้น

นอกจากนี้ตลาดเงินทุนนิยมมีผลกระทบทางด้านลบต่อสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรอีกด้านหนึ่ง การขยายกิจกรรมทางด้านอุตสาหกรรมพื้นบ้านและการฝีมือโดยนายทุนในลักษณะการค้า มีผลกระทบต่อรายได้เพิ่มเติมของเกษตรกรที่อาศัยฝีมือ ชาวบ้านไม่สามารถจะแข่งขันในการผลิตสินค้าพื้นบ้านกับบริษัทนายทุน ซึ่งมีทุนทรัพย์และความรู้ทางการตลาดดีกว่า

เมื่อเกษตรกรตกอยู่ในสภาวะที่เสียเปรียบดังได้กล่าวมาข้างต้น จะมีทางออกอะไรบ้างที่จะช่วยแนะนำเกษตรกรได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ดี เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกบฏ การต่อต้านเจ้าหน้าที และระบบการปกครองเป็นทางเลือกทางหนึ่งที่ได้มีการใช้มาหลายแห่งในการพัฒนาการของสังคมเกษตร อีกวิธีการหนึ่งก็คือ การอพยพโยกย้ายจากถิ่นแร้นแค้นไปสู่เมืองใหม่หรือประเทศใหม่ เพื่อความสะดวกและคล่องตัวในการประกอบอาชีพ การเปลี่ยนแปลงสภาพจากเกษตรกรรมเป็นกรรมกรขายแรงงานก็เป็นอีกวิธีหนึ่ง กล่าวคือจะเป็นกรรมกรประเภทใดก็ได้ การขายแรงงานนี้บางกรณีอาจจะช่วยหรือในบางกรณีอาจจะไม่ช่วยแก้ไขปัญหาคความยากจนของชาวนา แต่อาจจะมีผลในการบันเทาหรือยืดสภาพความยากจนแร้นแค้นของชาวนาต่อไปอีก

ในส่วนที่จะกล่าวต่อไปนี้จะได้พิจารณาหมวดความคิดของ Scott ในการวิเคราะห์และศึกษาสังคมในชนบทไทย ปัจจุบันนี้คนไทยมีความรู้และความเข้าใจถึงสภาพความยากจนในชนบทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ความเชื่อเก่า ๆ ที่ว่าเมืองไทยเป็นเมืองทองที่อุดมสมบูรณ์ดังคำพังเพย “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นั้น ไม่เป็นความจริงอีกต่อไปแล้วอย่างน้อยที่สุดแนวความคิดของ Scott สามารถจะช่วยให้เข้าใจได้ว่าเหตุใดชาวนาจึงมีพฤติ-

กรรมแบบอนุรักษ์นิยม หรือที่เรียกกันว่า “ไม่ก้าวหน้า” ไม่ยินยอมเสี่ยงหรือทดลองวิธีการใหม่ ๆ หรือมีการต่อต้านต่อกรรมวิธีใหม่ ถ้ามองเพียงผิวเผินจะว่าชวาหน้าไม่มีเหตุผล ไม่ยอมรับฟังเหตุผลหรือใช้เหตุผลไม่ถูกต้อง แต่ถ้าจะพิจารณาถึงแนวความคิดหลักประกัน เพื่ออยู่รอดแล้วจะเห็นได้ว่าการไม่ต้องการเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนและความต้องการที่จะมีหลักประกันเพื่อการอยู่รอดเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของเกษตรกรโดยทั่วไปซึ่งรวมทั้งชวาหน้าไทยด้วย ชวาหน้าไทยจะรู้สึกอบอุ่นใจถ้าได้ปลูกข้าวอย่างน้อยเพื่อใช้สำหรับการบริโภคภายในครอบครัว

สำหรับปัญหาความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทยนั้น แนวความคิดของ Scott ก็สามารถจะช่วยอธิบายถึงการที่ชวาหน้ายอมรับสภาพอันไม่เท่าเทียมทั้งในอดีตและในปัจจุบันได้ ความต้องการของชวาหน้าไทยอยู่ในขอบเขตที่จำกัดคือการพอมือพอกิน โดยทั่วไปแล้วชวาหน้าไทยพอใจกับการใช้ชีวิตแบบง่าย ๆ ไม่ค่อยจะมีความทะเยอทะยาน และค้ำจุนแสงหาทรัพย์สินหรือความมั่งคั่ง ลักษณะของชวาหน้าไทยดังกล่าวมีส่วนช่วยให้ให้นักวิชาการต่างประเทศบางท่านเห็นว่าคนไทยมีลักษณะเฉื่อยชาขาดความกระตือรือร้น และภาวะสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม ถ้าวิเคราะห์วิวัฒนาการของระบบสังคมวัฒนธรรมและการเมืองไทยแล้ว จะเข้าใจได้ว่าเหตุใดคนไทยโดยทั่วไปจึงมีความเฉื่อยชาต่อสภาพแวดล้อม และมีแนวโน้มที่จะยอมรับอำนาจและความเป็นจริงของสังคม การมองไปในอดีตช่วยให้เห็นถึงรากฐานและถึงสาเหตุของความเปราะบางในปัจจุบัน ระบบการปกครองแบบศักดินาในอดีตได้แบ่งแยกสังคมออกเป็นสองชนชั้น โดยที่ชนชั้นไพร่ต้องขึ้นและสวามิภักดิ์กับชนชั้นที่เป็นนาย ในระบบสังคมดังกล่าว ระบบอุปถัมภ์มีส่วนช่วยในการเชื่อมโยงสมาชิกภายในสังคมให้รวมเข้าด้วยกันถึงแม้ว่าระบบอุปถัมภ์จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนและการสำนึกถึงบุญคุณต่อกัน (Exchange and Reciprocity) แต่ค่านิยมเกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณชี้ให้เห็นว่าผู้รับการอุปถัมภ์จะสำนึกถึงบุญคุณของผู้อุปถัมภ์และต้องแสดงความจงรักภักดีและเคารพผู้อุปถัมภ์และรับใช้ผู้อุปถัมภ์ด้วยความเต็มใจ ในเวลาเดียวกันผู้อุปถัมภ์ก็มีภาระหน้าที่ต่อผู้รับอุปถัมภ์ กล่าวคือผู้อุปถัมภ์ต้องดูแลช่วยเหลือ

จนเจอผู้รับอุปถัมภ์เท่าที่จะทำได้ ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้เอื้ออำนวยต่อการยอมรับสภาพเหลื่อมล้ำในสังคม เพราะตราบโศกที่ผู้อุปถัมภ์ดำเนินบทบาทของเขาอย่างถูกต้องทำหน้าที่อย่างเหมาะสม ผู้รับอุปถัมภ์จะมีความรู้สึกว่ามีนายที่ดี มีที่พึ่งพาอาศัย และถ้ามีนายที่ดีก็เปรียบเสมือนมีหลักประกันเพื่อการอยู่รอด เพราะผู้อุปถัมภ์ย่อมจะต้องให้ความช่วยเหลือในภาวะที่มีความจำเป็นเสมอไป

นอกจากนี้แล้ว ค่านิยมอื่น ๆ ก็มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยส่งเสริมให้คนไทยมีลักษณะการยอมรับอำนาจ ยอมรับสภาพของสังคม และขาดความสำนึกหรือการมีปฏิภิกิริยาต่อสภาพของการไม่เท่าเทียมกันในสังคม อาจกล่าวได้ว่าค่านิยมเหล่านี้สืบเนื่องมาจากค่านิยมทางศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องของบุญ-กรรม ซึ่งสอนไว้ว่าบุคคลทุกคนได้สร้างและสะสมผลบุญกรรมมาจากชาติก่อน ๆ เพราะฉะนั้น ผลของการกระทำในอดีตจะมามีอิทธิพลในการกำหนดสภาพและชะตาชีวิตของตัวบุคคลในชาตินี้ โดยที่ทุก ๆ คนไม่สามารถจะหลุดพ้นจากผลของบุญ-กรรมได้ ความเชื่ออันนี้นอกจากจะช่วยอธิบายถึงความแตกต่างของบุคคลภายในสังคมแล้วยังมีผลในทางโน้มน้าวใจให้คนไทยยอมรับสภาพของความแตกต่างและไม่เสมอภาคในสังคมอีกด้วย

ความเชื่อทางศาสนาอีกเรื่องหนึ่งก็คือการเวียนว่ายตายเกิดหรือความไม่แน่นอนในชีวิตมีส่วนช่วยให้คนไทยยอมรับความเป็นอยู่แบบงาย ๆ และมีความพอใจที่จะอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ โดยไม่ทำงานหนักเพื่อการมีชีวิตที่ดีกว่าในชาตินี้ ทั้งนี้เพราะเป็นความเชื่อที่ฝังอยู่บนพื้นฐานที่ว่าสรรพสิ่งทุกอย่างในชีวิตนี้ย่อมจะหาความแน่นอนและถาวรไม่ได้

ระบบสังคมที่มีความเชื่อและค่านิยมดังที่เอื้ออำนวยต่อการยอมรับสภาพของความแตกต่างภายในสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่มีระบบอุปถัมภ์ ตราบโศกที่มีระบบผู้อุปถัมภ์ปฏิบัติตามบทบาทที่เคยปฏิบัติ ผู้รับอุปถัมภ์ก็จะต้องยอมรับสภาพของตนเองต่อไป และขาดความสามารถที่สำนึกว่าตนเองถูกขูดรีดและถูกเอารัดเอาเปรียบ

กลับจะเห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ถูกอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างฐานะ และเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามเงื่อนไขที่เหมาะสมและยุติธรรมแล้ว

ส่วนปัญหาการเปลี่ยนแปลงจากการเกษตรเพื่อยังชีพมาเป็นการเกษตรเพื่อการค้านั้นควรมีการศึกษาอย่างจริงจังว่าเริ่มเกิดขึ้นเมื่อไหร่ และมีผลกระทบต่อชีวิตของชาวนาไทยมากน้อยแค่ไหนและเพียงใด กล่าวโดยทั่วไปแล้ว คนมักเข้าใจกันว่าชาวนาไทยที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในภาคกลางมีการดำเนินชีวิตแบบการเกษตรเพื่อยังชีพตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบันการเกษตรเพื่อการค้า เช่น การปลูกข้าวเพื่อการค้าจะมีก็แค่ในภาคกลางเท่านั้น

จากสภาพดังกล่าวข้างต้น วิวัฒนาการของสังคมไทยเป็นไปในลักษณะที่ค่อนข้างจะราบรื่น การขัดแย้งในสังคมก็ไม่มีสภาพที่ผิดแยกแตกต่างไปจากสังคมอื่น จะแตกต่างกันก็ในแง่ที่ว่าในสังคมอื่นมีการขัดแย้งในลักษณะที่รุนแรงกว่า โดยปรกติการขัดแย้งจะกำเนิดจากความไม่พอใจของประชาชนที่มีจำนวนมาก และได้ผนึกกำลังเพื่อจะเปลี่ยนแปลงและแก้ไขระบบของสังคม

ศาสตราจารย์ Anthony Wallace ได้เขียนทฤษฎีเกี่ยวกับการกบฏ ปฏิวัติ และปรากฏการณ์อื่น ๆ ที่บุคคลรวมกลุ่มในสังคมเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมว่ามีสาเหตุที่คล้ายคลึงกันและสามารถจะรวบรวมปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านี้ภายใต้แนวความคิดอันเดียวกัน ซึ่งเรียกว่าเป็น Revitalization Movements แนวความคิดนี้อธิบายว่า ความไม่พอใจของสมาชิกภายในสังคมจำนวนมากที่มีต่อสภาพของชีวิต วัฒนธรรมหรือค่านิยมของเขาเป็นชนวนสำคัญอันแรกที่ทำให้เกิดปัญหาทางสังคม ทั้งนี้เปรียบสังคมได้กับบุคคลที่ได้รับความทุกข์และความกังวลสังคมก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีบุคคลหลายกลุ่มไม่พอใจต่อสภาพของสังคมก็จะเกิดความระส่ำระสายได้ Stress (ความบีบคั้นและเหนื่อยยาก) คือสิ่งที่บุคคลรู้สึก สังคมก็สามารถจะมี Stress มาก และสังคมต้องแสวงหาสภาพความเป็นปรกติเช่นเดียวกัน ในเมื่อความไม่ปรกติทางสังคมอาจจะทำลายการดำรงอยู่ของสังคมได้ สังคมจะต้องพยายามแก้ไขความไม่ปรกตินี้ โดยการสรรหาคูณค่าและวิธีการอื่นเพื่อที่จะสร้างความหมายและคุณค่าให้กับชีวิตใหม่ การสรรหาคูณค่าใหม่นี้อาจจะปรากฏได้ใน

หลายๆรูปแบบ แล้วแต่กรณีของแต่ละสังคมเพราะปัญหาของสังคมนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น สังคมของชาวพื้นเมืองอเมริกัน หรือที่เรียกว่าอเมริกาอินเดียนแดงนั้น เกิดมีปัญหามากหลายประการในการต่อสู้กับคนผิวขาวที่ได้บุกรุกเข้ามาทำลายชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชาวอินเดียนแดง การบุกรุกนั้นนอกจากจะทำลายสิ่งแวดล้อมทรัพยากรและวิถีชีวิตแล้ว ยังมีผลกระทบต่อสภาพทางจิตอย่างรุนแรงมาก ความเสื่อมทางสุขภาพจิตชี้ให้เห็นว่าบุคคลหรือสังคมนั้นรับสภาพความเป็นจริงไม่ได้ จึงเกิดมีปฏิกิริยาต่างๆ เช่น การติดยาอย่างรุนแรง การมีคตินิยมอาชญากรรมเพิ่มขึ้น ความระส่ำระสายนี้ได้กระตุ้นให้สมาชิกในสังคมค้นหาหนทางเพื่อแสวงหาคูณค่าของชีวิตและวัฒนธรรมใหม่ เพื่อการอยู่รอดของบุคคลและสังคม ในกรณีของชาวพื้นเมืองอเมริกันได้แสวงหาสังคมที่พึงปรารถนาโดยการหันหลังกลับไปสู่อัตถิ ซึ่ง Wallace จัดเป็น Nativistic Movement ซึ่งเป็นประเภทหนึ่งของ Revitalization Movement ปรากฏการณ์อย่างอื่น ๆ ของ Revitalization Movement มีการสร้างสังคมตามอุดมคติทางศาสนา Messianic Movement หรือการที่จะสร้างสังคมใหม่โดยอาศัยอุดมคติทางการเมืองเป็นเกณฑ์ และใช้กำลังเป็นกลวิธีทางการเปลี่ยนแปลง ซึ่งก็จะเป็นรูปของการปฏิวัติ Revolution หรือกบฏ Rebellion

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเมื่อไม่นานมานี้ ซึ่งยังคงอยู่ในความทรงจำก็คือกรณีของกลุ่มศาสนาภายใต้การนำของ James Jones ที่ได้อพยพจากสหรัฐอเมริกาไปสร้างสังคมใหม่ของเขากับเกาะ Guyana โดยใช้ความคิดและอุดมคติทางศาสนาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิก การแสวงหาคูณค่าใหม่ให้กับชีวิตของคนกลุ่มนี้ได้นำเอาความตายมาให้กับคนส่วนใหญ่ในกลุ่ม รวมทั้งหัวหน้าของเขาค้วย

ในประเทศไทยการปฏิวัติ 2475 และการขัดแย้งในสังคมตอน 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์ของ 6 ตุลาคม 2519 จะจัดเป็น Revitalization Movement ได้ ทั้ง 3 กรณีนี้จัดได้ว่าเป็นการขัดแย้งของบุคคลภายในกรุงและเป็นการขัดแย้งทางการเมือง เพื่อการเปลี่ยนกลุ่มอำนาจทางบริหารการเมืองด้วย

ในภาคชนบทปรากฏการณ์ของ Revitalization Movement มีน้อยมาก การกบฏผู้มีบุญเป็นกรณีเดียวเท่าที่เห็น เป็นเรื่องที่น่าจะให้ความสนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นการรวมกลุ่มต่อต้านเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองโดยคนจำนวนมากไม่น้อยในชนบทซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร กบฏผู้มีบุญแสดงให้เห็นถึงจุดระเบิด ของความขัดแย้งในชนบทของประวัติศาสตร์ไทย มีข้อน่าสังเกตว่าการกบฏของผู้มีบุญนี้ได้ปรากฏขึ้นในภาคอีสานแต่ภาคเดียว และการกบฏครั้งสุดท้ายคือเมื่อประมาณ 50 ปี มาแล้ว^๖ สืบเนื่องมาจากสาเหตุหลายอย่างด้วยกัน และไม่ใช่เป็นเพราะสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่นในรัชกาลที่ 5 เมื่อ ค.ศ. 1902 มีกรณีดังกล่าวเกิดขึ้นมากกว่าหนึ่งครั้ง^๗ และถ้าจะวิเคราะห์ทัศนภาพของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงระยะเวลานั้น จะเห็นได้ว่าสภาวะของสังคมมีลักษณะที่ระส่ำระสายคนส่วนใหญ่ยากจนแร้นแค้น อันสืบเนื่องมาจากผลผลิตทางการเกษตรต่ำ ประกอบกับประชาชนมีความลำบากในการซื้อขายโค กระบือ และเกิดมีการสูญเสียโค กระบือเป็นจำนวนมากไม่น้อยทีเดียว ซึ่งทำให้เศรษฐกิจได้รับการกระทบกระเทือนอย่างแรง นอกจากนี้แล้วสภาพทางการเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็อยู่ในภาวะของการต่อสู้จากการรุกรานของฝรั่งเศส การขัดแย้งกับฝรั่งเศส ทำให้ประเทศไทยต้องสูญเสียอิทธิพลไปมาก นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของระบบการปกครองในรัชสมัยของ รัชกาลที่ 5 ได้ตั้งเอาอำนาจ และผลประโยชน์จากกลุ่มผู้มีอิทธิพลและปกครองในท้องถิ่นไปยังรัฐบาลกลางอีกด้วย สาเหตุเหล่านี้เป็นเหตุให้มีการรวมกลุ่มต่อต้านรัฐบาล (ฝ่ายปกครอง) ขึ้น แต่ในเวลาเดียวกันลักษณะและสภาพของการรวมกลุ่มเป็นไปในแนว ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมและการเป็นคนเชื้อชาติลาว กล่าวคือ การกบฏเป็นการรวมกลุ่มภายใต้ผู้นำซึ่งเป็นผู้มีบุญมาเกิด ซึ่งคำสอนทางศาสนาของวัฒนธรรมพื้นเมืองชนเชื้อชาติลาวได้เคยทำนายไว้ว่าผู้มีบุญจะเปลี่ยนแปลงสภาพของผู้เชื่อและปฏิบัติตามให้กลายเป็นสภาพของความมั่งมีอุดมสมบูรณ์ ความหวังของผู้ร่วมในกระบวนการคือ ให้สวรรค์มาอยู่ในโลกนี้และให้สวรรค์เป็นความจริงในชาตินี้ด้วย ถึงแม้ว่าความยากจนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีมากกว่าภาคอื่น แต่สภาพทางเศรษฐกิจไม่น่าจะเป็นปัจจัยอันเดียวที่ผลักดันให้มีปรากฏ

การณ์ เช่นผู้มีบุญเกิดขึ้น นอกจากปัญหาอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ปัญหาเชื้อชาติน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญในการวิเคราะห์เรื่องผู้มีบุญ ฉัตรทิพย์ไต้วิเคราะห์ถึงความสำคัญถึงเชื้อชาติและวัฒนธรรมลาวในคำกลอนของผู้ร่วมในกระบวนการ ดังเช่นการพูดถึงว่าเวียงจันทน์จะกลับมาเจริญรุ่งเรืองและไม่ถูกเหยียดหยามอีกต่อไป จึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าการขัดแย้งภายในสังคมไทยเท่าที่ได้เกิดขึ้นมาในลักษณะของการกบฏของผู้มีบุญนั้น เนื่องมาจากสาเหตุของความยากจนจากการสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ ของบุคคลในชนชั้นผู้นำและผู้ปกครองส่วนท้องถิ่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื่องมาจากการขัดแย้งทางเชื้อชาติของชนกลุ่มน้อย ในระบบสังคมซึ่งคนกลุ่มมากแต่ต่างเชื้อชาติเป็นผู้กุมอำนาจ นอกจากนี้แล้วเราอาจจะสันนิษฐานต่อไปอีกได้ว่าค่านิยมต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนช่วยให้คนไทยมีความพอใจในระบบสังคม (หรืออย่างน้อยก็ตามเกณฑ์ที่ได้ช่วยชักจูงให้คนไทยยินยอมรับสภาพของสังคมที่ตนอาศัยอยู่) ไม่มีน้ำหนักหรือความหมายมากเท่าเทียมกันสำหรับชนกลุ่มน้อยซึ่งต่างเชื้อชาติกัน เราอาจจะตั้งข้อสังเกตได้ด้วยอีกว่า ระบบอุปถัมภ์ในยุคที่มีปรากฏการณ์นี้อาจจะมีบทบาทและได้ประสบความสำเร็จในภาคอื่น ๆ มากกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ได้ อย่างไรก็ตามข้อสังเกตเหล่านี้ น่าจะได้รับการวิจัยเพื่อพิสูจน์ความเป็นจริงต่อไป

ปรากฏการณ์เช่นการกบฏของผู้มีบุญนั้นคงจะไม่กลับมาปรากฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกเป็นแน่ และคงจะไม่เกิดขึ้นในลักษณะเดียวกันอีก แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าปัญหาต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะหมดสิ้นไป หายไปกับกาลเวลา แต่ปฏิกิริยาของชาวอีสานและของคนในภาคอื่นอีกที่มีต่อสภาพแร้นแค้นและยากจน จะเข้าข่ายของการอพยพโยกย้าย เพื่อหนีความยากจน หรืออาจจะแก้ไขความยากจนโดยการเพิ่มแรงงานทำงานหรือการรับจ้างแรงงาน เพื่อช่วยจุนเจืออาชีพทำนาซึ่ง Scott ได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นแนวทางออกภายใต้ภาวะของความยากจน

ปัจจุบันนี้การอพยพชั่วคราว Seasonal หรือถาวร Permanent เป็นปัจจัยหลักซึ่งได้ช่วยบรรเทาและบรรเทาความเป็นไปได้อันของการขัดแย้งหรือการใช้กำลังรุนแรง

ในสังคม ถึงแม้ว่านักวิชาการจะได้วิเคราะห์บ่อยครั้งถึงผลดีผลเสีย และปัญหาที่ตามมาของการอพยพเข้าเมืองใหญ่ โดยเฉพาะเข้าเมืองหลวงในประเทศไทย แต่ภายใต้สภาวะสิ่งแวดล้อมของสังคมไทยปัจจุบัน เราต้องยอมรับว่าการอพยพเข้ากรุงของประชากรในวัยหนุ่มสาวเพื่อหาเงินนั้น ถึงแม้จะเป็นการแก้ปัญหาคะแนน แต่เป็นทางออกซึ่งค่อนข้างจะจำเป็นอีกด้วย เพราะเราไม่มีหนทางที่ดีกว่าให้กับหนุ่มสาวเหล่านี้ การสร้างงานในชนบท เช่นโครงการของ กสช. หรือ ร.พ.ช. นั้น เป็นนโยบายที่มีผลในรูปของการแก้ปัญหาคะแนนเช่นเดียวกับการอพยพชั่วคราว แต่การอพยพชั่วคราวนี้มีจุดเด่นในตัวของมันซึ่งนักวิชาการไม่ค่อยจะให้ความสำคัญเท่าไรนัก กล่าวคือสำหรับผู้อพยพหนุ่มสาวนั้นการอพยพเข้ากรุงแม้จะมีข้อเสียหลายประการ แต่ก็สามารถจะนำความตื่นตัว ความสนุกสนานและเพลิดเพลินให้กับเขา การผจญภัยและแสงสีในเมืองใหญ่คงเป็นประสบการณ์อันหนึ่งในชีวิตที่ชาวชนบทจำนวนไม่น้อยต้องการจะได้รับ อย่างน้อยที่สุดการอพยพเข้ากรุงเป็นการเพิ่มความ “เจริญ” และ “ทันสมัย” หรือเป็นการ “เปิดหูเปิดตา” ให้แก่ผู้อพยพ เพราะค่านิยมที่สังคมไทยเราให้ไว้กับความสำคัญเหล่านี้มีผลอย่างกว้างขวางและได้ครอบคลุมไปถึงภาคชนบทอีกด้วย

ปฏิกริยาของประชาชนต่อความลำบากยากจนจะแสดงออกได้ในรูปแบบอื่นอีกนอกจากการอพยพ หรือการเปลี่ยนอาชีพ การเป็นโจรผู้ร้ายก็เป็นอีกหนทางหนึ่งแต่จะถูกจัดว่าเป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่พึงปรารถนา Anti - Social และผิดกฎหมายอีกด้วย แต่ในสังคมเกษตรอย่างเช่นสังคมจีนในอดีต หรือสังคมอินเดีย ทั้งในอดีตและปัจจุบันการเป็นโจรเพราะความจนหรือเพราะสภาพสังคมบีบบังคับนั้นอาจได้รับความเห็นอกเห็นใจหรือบางครั้งอาจได้รับการสนับสนุนนิยมยกย่องอีกด้วย ถ้าโจรประเภทนี้ได้กระทำคุณประโยชน์ ให้กับคนจนโดยปล้น จากคนรวยแต่แจกจ่ายเงิน ทองที่ปล้นได้มาให้กับคนจน ภาพยนตร์อินเดียมักจะสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างโจรผู้ร้ายโดยสันดาน สันชาติ และโจรผู้ร้ายซึ่งเป็นคนใจบุญแต่โดนสภาพสิ่งแวดล้อมบีบบังคับให้อยู่นอกกฎหมาย

หนทางอีกอันหนึ่งสำหรับผู้ซึ่งไม่พอใจต่อระบบของสังคม คือการเข้าร่วมกับกลุ่มกระบวนการต่อต้านรัฐบาล Scott ไม่ได้ให้ความสำคัญกับหนทางอันนี้เท่าที่ควรสำหรับสังคมไทยแล้ว ผกก. หรือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยคือคำตอบสำหรับคนจำนวนหนึ่ง ความเชื่อและอุดมการณ์ Ideology มีความสำคัญเพราะเป็นความผูกพัน (Commitment) ต่อการดำเนินงานและนโยบายของพรรค เรายังขาดความเข้าใจอย่างถี่ถึงสาเหตุที่คนบางคนสมัครที่จะร่วมกับกระบวนการของพรรคคอมมิวนิสต์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล สาเหตุและเงื่อนไขที่จูงใจหรือผลักดันให้คนเข้าร่วมกับกระบวนการ และสาเหตุที่ทำให้สมาชิกของพรรคได้ตัดสินใจแยกออกจากกระบวนการ หรือจากพรรคคอมมิวนิสต์ สามารถจะชี้ให้เห็นถึงปัญหาของชนบทและของสังคมไทยโดยทั่วไปซึ่งสาเหตุเหล่านั้นคงจะมีความสลับซับซ้อนมากกว่าความยากจนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดมีการต่อต้านรัฐบาล ดังที่ Scott ได้ชี้ให้เห็นว่าความยากจนอย่างเดียวอาจไม่ใช่สาเหตุเพียงพอที่จะทำให้เกิดการขัดแย้งอย่างรุนแรงในสังคม แต่สาเหตุอื่นๆ นี้อาจจะเป็นบทบาทและความสำคัญของ Ideology อุดมการณ์ทางการเมืองที่สามารถจะกำหนดถึงความผูกพัน Commitment ต่อการดำเนินการนโยบายของพรรคได้อย่างเคร่งครัด ผู้ที่จะร่วมด้วยในพรรคคอมมิวนิสต์ ถ้าขาดความเชื่อมั่นในอุดมการณ์อย่างจริงจังแล้ว อาจจะไม่สามารถปฏิบัติตามแผนงานของพรรคได้อย่างยาวนาน

ภายใต้สภาพปัจจุบันของสังคมไทย เราจำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงการขัดแย้งเกี่ยวกับการชิงอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่นซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาการขัดแย้งในชนบท และบางครั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและข้าราชการหน่วยอื่นๆ อาจจะมีส่วนในการขยายปัญหาของการขัดแย้งในชนบทให้ขยายกว้างขึ้น ข้าราชการเหล่านี้อาจจะบงการหรือในหน้าที่ ปฏิบัติงานโดยขาดความรับผิดชอบ หรือในบางครั้งอาจจะร่วมมือกับผู้ที่มีอิทธิพล หรืออาจเป็นเครื่องมือของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น หรือนอกท้องถิ่น เป็นต้น

สรุป บทความนี้ได้ใช้แนวความคิดของ Scott มาใช้วิเคราะห์และเข้าใจปัญหาของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท การที่วิวัฒนาการของสังคมชนบทได้ดำเนินมาโดยค่อนข้างจะราบรื่นเพราะปัจจัยเหล่านี้มีส่วนดังนี้ 1. มีหลักประกันพื้นฐานเพื่อยังชีพ 2. การยอมรับสภาพของการแตกต่างทางฐานะ 3. ระบบการผลิตเพื่อยังชีพยังคงดำรงอยู่ ทำให้ขั้นตอนของความขัดแย้งล่าช้าลง และ 4. มีกลไกของการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่นการอพยพย้ายถิ่น การสร้างงานโดยองค์กร หรือโครงการของรัฐ

อย่างไรก็ตามการขัดแย้งและการแตกแยกในสังคมเป็นเรื่องควบคู่ไปกับความราบรื่น แม้ในอดีตภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีปรากฏการณ์ของการกบฏ ของผู้มีบุญ และปัจจุบันก็มีกลุ่มชาในสังคมที่ร่วมกระบวนการต่อต้านรัฐบาลและระบบสังคมที่เป็นอยู่เช่นกัน

ถึงแม้ว่า Scott จะเป็นนักรัฐศาสตร์โดยพื้นฐานของการศึกษาแต่เขาได้วิเคราะห์และศึกษาปัญหาที่นักรัฐศาสตร์สนใจกล่าวคือ ปัญหาเรื่องการกบฏและการปฏิวัติในแนวที่ใหม่และขอบเขตที่กว้างโดยใช้การศึกษาสังคมทั้งระบบ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของตัวแปรต่างๆในสังคมในเชิงประวัติศาสตร์ และจากการเปรียบเทียบจากข้อมูล จากหลายสังคมในเอเชียอาคเนย์เขาสามารถจะเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการของสังคมเกษตร และความสำคัญของปัจจัยต่างๆในชีวิตของเกษตรกร แนวความคิดเด่นๆที่เป็นของ Scott คือความสำคัญของหลักประกันเพื่อยังชีพ และความยากจนไม่ใช่ปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการกบฏหรือการปฏิวัติในภาคชนบทของประเทศในเอเชียอาคเนย์

จรี วิจิตรวาทการ

เชิงอรรถ

1. จากข้อมูลที่มีอยู่สังคมไทยในภาคชนบทมีปรากฏการณ์ของ Revitalization Movement น้อยมากถึงแม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว จะสรุปได้ว่าสังคมชนบทไทยในอดีตมีลักษณะของการขัดแย้งไม่มากและได้ดำเนินไปโดยค่อนข้างจะราบรื่น แต่ก็อาจเป็นไปได้ว่าการขัดแย้งทางสังคม และพฤติกรรมต่อต้านฝ่ายการปกครองได้เกิดขึ้นเหมือนกันแต่ไม่ได้ถูกบันทึกไว้เป็นหลักฐาน อีกประการหนึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้อาจจะเกิดขึ้นในวงแคบและไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลส่วนกลางก็เป็นไปได้
2. การกบฏของผู้มีบุญครั้งสุดท้ายได้เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้วมาอาจารย์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะได้ค้นคว้าและศึกษาเรื่องนี้อย่างดี โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เห็นเหตุการณ์ดังกล่าวมาด้วยตนเอง การใช้คำแปลจากถ้อยคำของผู้ร่วมการกบฏมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์อันนี้มีผลดีมาก ได้ชี้ให้เห็นถึงแง่มุมของปรากฏการณ์อันนี้ อย่างลึกซึ้งความรู้สึกลึกซึ้งทางเชื้อชาติของผู้ร่วมกระบวนกรของการกบฏได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดกกว่าในอดีต
3. นักวิชาการชาวไทยและชาวต่างประเทศหลายท่านได้ศึกษาการกบฏของผู้มีบุญในประวัติศาสตร์ไทย และส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับระยะเวลา ค.ศ. 1901 – 1902 มากที่สุด เพราะว่าเป็นช่วงที่มีปรากฏการณ์อันนี้บ่อยครั้ง และการกบฏได้ขยายขอบเขตออกอย่างกว้างขวางในภาคอีสาน เชน บุณนาค ได้วิเคราะห์สาเหตุการกบฏในเชิงเศรษฐกิจ – การเมือง โดยเน้นถึงความยากจน และปัญหาของการปลัดอำนาจผู้มีอำนาจในท้องถิ่นโดยรัฐบาลกลาง Yoneo Ishii ก็ได้วิเคราะห์ปัญหาอันนี้โดยพิจารณาสาเหตุต่าง ๆ ของการกบฏโดยละเอียดส่วน Charles Keyes มองปัญหาอันนี้ในแง่ของการสอดคล้องระหว่างปัจจัยทางวัฒนธรรมกับช่องว่างทางการเมือง ซึ่งก่อให้เกิดมีปรากฏการณ์ของการกบฏผู้มีบุญ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เน้นถึงการแตกต่างทางเชื้อชาติซึ่งสอดคล้องกับการแตกต่างของอำนาจทางการเมืองเป็นปัจจัยหลักของการกบฏ ส่วน John B. Murdoch กลับเห็นว่าการกบฏผู้มีบุญเป็นปัญหาของภูมิภาค ไม่ใช่เป็นปัญหาเฉพาะของประเทศไทย และควรพิจารณาปรากฏการณ์ในภูมิภาคอย่างกว้างขวางนอกเหนือขอบเขตของประเทศไทย สาเหตุสำคัญที่ Murdoch ได้เน้นไว้ก็คือการที่ชนกลุ่มน้อยต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ จากผลของการตกกษัตริย์โดยชนชั้นปกครองต่างเชื้อชาติ ผลกระทบต่อชีวิตเขาได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเกินกว่าที่จะปรับตัวได้ทัน
4. ชัยอนันต์ สมทวณิช ได้เสนอแนวความคิดนี้ไว้ในหนังสือเรื่อง *ศักดิ์นา พัฒนาการของสังคมไทย* โดยได้ชี้ให้เห็นว่าระบบการผลิทยังอยู่ในขั้นตอนของการผลิตเพื่อยังชีพแล้ว ระบบทุนนิยมจะไม่สามารถที่จะดำเนินไปอย่างรวดเร็วและสมบูรณ์แบบซึ่งจะมีผลสะท้อนต่อพัฒนาการของสังคม กล่าวคือโครงสร้างของสังคมก็จะถูกดำรงในรูปแบบเดิมมีการเปลี่ยนแปลงน้อย เพราะถ้าเป็นไปตามธรรมชาติแล้ว วิวัฒนาการของระบบทุนนิยมจะดำเนินไปถึงจุดของการขัดแย้งระหว่างชนชั้นซึ่งจะมีผลในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมด้วย

บรรณานุกรม

1. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และประนุช ทวีปยสาร “เจ้าผู้มีบุญหนองหมากแก้ว” ในฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ *เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย* สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ เมษายน 2524
2. ชัยอนันต์ สมุทวณิช *ศักดินากับพัฒนาการของสังคมไทย* นำอักษรการพิมพ์ 2519
3. เศษ บุณนาค “ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ. 121” ใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มิถุนายน 2510
4. Ishii, Yoneo “A Note on Buddhist Millenarian Revolts in Northeast Siam, in Shinichi Ichimura, ed., *Southeast asia : Nature, Society, and Development* Honolulu : the University of Hawaii Press, 1976
5. Keyes, Charles F. “Millenialism, Theravda Buddhism, and Thai Society, *Journal of Asian Studies*, Volume 36, No. 2, 7 February, 1977.
6. Murdoch, John B. “The 1901-02 ‘Holy Man’ Rebellion”, *The Journal of the Siam Society*, Vol. 62, part 1, June. 1974.
7. Scott, James C. *The Moral Economy of the Peasant : Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, New Haven : Yale University Pass, 1976.
8. Wallace, Anthony F.C. “Revitalization Movements” *American Anthropologist*, Vol. 58 : 264-281 (1956).